

ETICA POLITICA

Curs: Prof. univ. dr. Vasile Boari

Obiectivele cursului:

Cursul de Etica Politica urmareste doua obiective principale. Primul este cel de informare. Tinta este aici de a prezenta studentilor principalele contributii la dezvoltarea eticii politice, contributii diseminate in sistemele de gindire filosofica si politica. Totodata, se urmareste punerea in evidenta si analiza paradigmelor etico-politice, incepind cu antichitatea si pina in secolul XX. Al doilea obiectiv al cursului este cel formativ. Prin ratiunea ei de a fi, etica urmareste si scopuri practice. Ea vizeaza, mai exact spus, formarea caracterului si modelarea conduitei celor carora li se adreseaza. Din punctul acesta de vedere, etica politica este o stiinta practica, in sensul pe care-l dadea acestei sintagme Gustave Le Bon, atunci cind vorbea despre psihologia politica.

Astfel, daca este adevarat ca politica actuala nu mai serveste, in mod adecvat, binele public si interesul colectivitatii, trebuie actionat pentru ca ea sa o faca totusi. Acest lucru presupune insa o schimbare de mentalitate a clasei politice si a celor care fac din politica o profesie. In aceasta privinta, ETICA POLITICA POATE JUCA UN ROL MAJOR. EA ESTE CHEMATA SA CONTRIBUIE ASTFEL LA FORMAREA VIITORILOR "PROFESIONISTI AI POLITICII". In acest context, cursul de Etica politica dobindeste o importanta conotatie deontologica, el urmarind sa identifice datoriile morale ale oamenilor politici.

Structura cursului. Cursul de Etica politica este structurat pe urmatoarele module: 1. Statutul epistemologic al eticii politice; 2. Paradigme etico -politice in gindirea clasica; 3. Etica politica in secolul XX; 4. Noua paradigma etico-politica; 5. Preliminarii la o deontologie politica.

Evaluarea activitatii studentilor la aceasta disciplina se face pe baza unui eseu (25%), a activitatii seminariale (25%) si a unui test final sub forma de lucrare scrisa (50%).

Prin natura disciplinei, cursul de etica politica este un curs practic care utilizeaza, cu prioritate, metode interactive, dezbateri de caz, prezentarea unor modele umane, a unor paradigme morale sau spiritual-morale.

Probleme speciale pentru dezbateri: problema libertatii, deciziei si responsabilitatii in politica; problema binelui public si a ratiunii de stat; problema coruptiei; problema minciunii in politica; problema justitiei in politica; prudenta in politica; problema pacii si razboiului; etica terorismului; guvernarea cosmopolita - efectele globalizarii asupra relatiei morala-politica; politica-religie-morala; datoriile omului politic - deontologia politica.

Bibliografie:

1. *BIBLIA*; Deuteronom, capitolele 5-6; Evanghelia dupa Matei, cap. 5-7; Evanghelia dupa Ioan, cap. 14;15-30, capitolele 18-19; Romani 7:14-25, 8; 12: 17-21; 13: 1-10; 1 Corinteni 13; Efeseni 4-5; Coloseni 3; 1 Timotei 2; 2 Timotei 3; Tit 3; 1 Petru 2;13-17; 1 Ioan 4: 7-16

2. Arendt, Hannah, *Crizele republicii*, ed. rom., Bucuresti, Editura Humanitas, 1999, cap.I Minciuna in politica

3. Aristotel, *Etica Nicomahica*, ed. rom., Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1988

4. Bauman, Z., *Etica postmoderna*, Timisoara, Editura Amarcord, 2000

5. Boari, V., *Filosofia si conditia morala a cetatii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991

6. Boari, V., *Crestinismul si noua paradigma etico-politica*, in vol. Studii Politice, coordonator V. Boari, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitara Clujeana, 2002

7. Gandhi, M., *Satyagraha*, in vol. Sommerville J., Santoni, R.E., Social and Political Philosophy

8. Hegel, *Principiile filozofiei dreptului*, ed. rom., Introducere

9. Kant, I., *Spre pacea eterna*, apendice 1-2, in vol. I. Kant, Scrieri moral-politice, Bucuresti, Editura Stiintifica, 1991

10. Kim Yersu, *Philosophy and the Prospects for a Universal Ethics* (studiu disponibil la Biblioteca Facultatii de Stiinte Politice)

11. Kung, Hans, *Global Responsibility. In Search of a New World Ethic*, London, SCM Press, 1991

12. Kung, Hans (ed. by), *Yes to a Global Ethics*, London, SCM Press, 1996

13. Lipovetsky, G., *Amurgul datoriei*, Bucuresti, Editura Babel, 1996

14. Machiavelli, N., *Principele*, cap. XV-XIX

15. Marga, A., *Relativismul moral si consecintele sale*, Cluj-Napoca, Editura "EFES", 1998

16. Nietzsche, Fr., *Despre genealogia moralei*, Cluj, Editura Echinox, 1993

17. Idem, *Dincolo de bine si de rau*, Bucuresti, Humanitas, 1991

18. Idem, *Vointa de putere*, Oradea, Editura AION, 1999

19. Maritain, J., *L' Homme et l' Etat*, Paris, PUF, 1965
20. Morin, E., *Pour sortir du XX –e siecle*, Fernand Nathan (disponibila la Centrul Cultural Francez)
23. Moser, K. P., Carson, L. Th. (ed. by), *Moral Relativism. A Reader*, Oxford, Oxford University Press, 2001
24. Polin. R., *Ethique et politique*, Paris, Sirey, 1968
25. x x x "Pouvoirs", no. 65. Morale et politique, PUF, 1993
26. *Politicians and Ethics*, Current Controversies, San Diego, 1996 (volumul se gaseste la Biblioteca Facultatii de Stiinte Politice)
27. Rawls, J., *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971
28. Rosca, D.D., *Valori vesnice*, in vol.D.D.Rosca, Studii si eseuri filosofice, Bucuresti, Ed. Stiintifica, 1970
29. Singer, P. (ed. by), *A Companion to Ethics*, Blackwell Publishers, 1997, Partea a V-a (disponibila, in lb. romana, in forma electronica ,pe site - ul Facultatii)
30. Weber, M., *Politica, o profesie si o vocatie*, Bucuresti, Editura Anima, 1992

Continutul tematic

Modulul I: Definitia eticii politice, a obiectul acesteia si a metodei de cercetare, statutul epistemologic al disciplinei si raportul acesteia cu alte discipline socio-umane

Unitatea 1: Ce este etica politica?

Unitatea 2: Obiectul eticii politice

Unitatea 3: Metoda eticii politice

Unitatea 4 : Statutul epistemologic a eticii politice

Unitatea 5: Raportul acesteia cu alte discipline socio-umane

Modulul II. Paradigme etico-politice "clasice"

Unitate 1. Ce sunt paradigmele etico-politice?

Unitate.2. Paradigma aristotelica

Unitate 3. Paradigma machiavellian

Unitate 4. Paradigma kantiana

Unitate 5. Paradigma hegeliana

Unitate 6. Paradigma crestina

Modulul 3. Politica si etica in secolul XX

Unitate 1. Caracterizarea secolului XX sub raport etico-politic

Unitate 2. Momentul Nietzsche. Nietzsche - precursor al secolului XX

Unitate 3. Max Weber. Etica convingerii si etica responsabilitatii

Unitate 4. Mahatma Gandhi. Satyagraha si strategia non-violentei

Unitate 5. Existentialistii

Unitate 6. Realismul politic. Hans Morgenthau

Unitate 7. Paradigma tehnocratica

Unitate 8. J. Maritain si relatia scop-mijloace in politica

Unitate 9. "Noii filozofi"

Unitate 10. Filosofia romaneasca interbelica

Unitate 11. Relativismul moral si politica

Unitate 12. Etica postmoderna. "Societatea postmoralista" . Gilles Lipovetsky

Unitate 13. Marile "rupturi"

Modulul 4. Noua paradigma etico-politica

Unitate 1. De ce este nevoie de o noua paradigma etico-politica?

4.1.1. Neajunsurile paradigmelor traditionale

4.1.2. Criza politicii actuale

4.1.3. Schimbarea lumii. Unei lumi noi ii trebuie o noua paradigma

4.1.3. Globalizarea si politica. De la guvernarea statului-natiune la guvernarea lumii.
Noile responsabilitati

Unitate 2. In cautarea fundamentelor

4.2.1. Criza fundamentelor

4.2.2. Unde putem identifica fundamentele pentru noua paradigma?

Unitate.3. Impactul factorului spiritual

Unitate 4. Oferta crestinismului

4.4.1. Oferta crestinismului in plan politic: pacea si democratia

4.4.2. Oferta crestinismului in plan moral. Remediul raului prin bine. Deontologia
crestina

4.4.3. Marea oferta a crestinismului; agape

Modulul 5. Preliminarii la o deontologie politica

Unitate.1. Ce este deontologia politica?

Unitate.2. Precursori

Unitate.3. Politica privita ca profesie

Unitate 4. Criteriile formale ale intemeierii deontologiei politice

Unitate 5. Codurile deontologice

Ce este etica politica?

Sintagma “etica politica” asociaza doi termeni de referinta in aria stiintelor socio-umane cu o mare frecventa atat in limbajul curent cat si in cel savant: cel de etica si cel de politica.

Pentru ambii termeni, pot fi identificate, in istoria gandirii filozofice si etico-politice, numeroase acceptiuni. Este, de aceea, necesar ca, de fiecare data cand utilizam acesti termeni, sa le precizam conotatiile cu care urmeaza sa operam.

Etimologic, termenul etica vine din limba greaca unde éthos insemna: “caracter, mod habitual de viata” (v. Francis E. Peters, Termenii filosofie grecesti, Bucuresti, Humanitas, p. 102).

De-a lungul timpului termenul etica a impartit “gloria” sau “oprobiul” cu un alt termen desemnand, in principiu, acelasi lucru: cel de morala. Acesta isi are originea in limba latina, unde mos, mores insemna: “obicei”, “datina”, “obisnuinta”.

Multa vreme cei doi termeni au fost utilizati ca termeni echivalenti si aceasta atitudine persista si astazi (*Encyclopédie philosophique universelle* II. Les notions philosophiques, *Dictionnaire*, volume dériée par Sylvain Auroux, t.1, PUF, PP.874-875).

Totusi, numerosi cercetatori au tinut sa puna ordine in acest domeniu, astfel incat, sprijinindu-se pe experienta utilizarii efective, in timp, a celor doi termeni, acestia le-au delimitat acceptiunile, desemnand prin morala fenomenul moral, viata morala reala (raporturile morale, intelese ca raporturi libere, comportamentele morale, actiunile morale etc, intr-un cuvnt practica morala), in vreme ce termenului de etica i s-a rezervat acceptiunea de teorie a moralei (teorie despre morala): stiinta a moralei sau filosofie morala. Acest punct de vedere se impune insa a fi, la randul sau, explicat, nuanat.

Conform definitiei date de Raymond Polin (v. Ethique et politique, Edition Sérey, Paris, 1968, p.101), fost profesor la Sorbona si cunoscut cercetator al raportului dintre etic si politic (printre putinii care au facut-o si sub aspect formal, terminologic): “Etica mediteaza, defineste si apreciaza, in termeni de bine si de rau, intentiile, actele si operele unui individ considerat in el insusi sau considerat in raporturile cu ceilalti indivizi”.

In acceptiunea lui Polin, etica in sensul cel mai larg, se prezinta mai intai ca un ansamblu de semnificatii si de valori destinate a descrie, a intelege, a defini nu omului situatia in raporturile sale cu lumea, ceea ce ar constitui obiectul metafizicii, ci actiunea omului prin care el se impune si se situeaza in libertatea sa, in raport cu ceilalti oameni si cu lumea . (subl.ns.-V.B.)

Teorie practica prin excelenta, etica nu este separabila de realitatea traita pe care ea incearca sa o inteleaga si sa o ordoneze.

Daca aceasta este, potrivit autorului francez, etica, se pune intrebarea: Ce este morala?

“O morala-considera Raymond Polin-este un ansamblu mai mult sau mai putin coerent, uneori un simplu conglomerat de traditii, de cutume, de habitudini, de moravuri, de maniere de a trai, de sentimente si de opinii primite, de opere implinite. Ea rezulta din acumularea, sedimentarea de opere implinite in sanul unei comunitati, in functie de eticile efectiv traite” (v. op.cit., p.102).

In domeniul moralei, moravurile, regulile, normele, explicate sau nu, importa asupra valorilor sau chiar a scopurilor, impun, cu toata greutatea trecutului, conduite de ascultare, de supunere (d’obeissance). In etica, dimpotriva, valorile, scopurile importa asupra normelor si

cheama la conduite de responsabilitate, deschise catre viitor. Pentru Polin: « Morala se situeaza imediat la nivelul existentei traite pe cand etica se situeaza imediat la nivelul practicii reflectate a libertatii »

O etica este mai putin reflectie, in sensul clasic al termenului, cat inventie originala. Ea este libertatea inteleasa in miscarea sa creatoare in intentia scopurilor sale, in elaborarea lucrarii sale, in dialectica istorica a devenirii sale. In acelasi timp cand ea inventeaza, interpreteaza, ordona, defineste un ansamblu de valori si de semnificatii, ea incearca sa stabileasca, in realitate, o ordine care sa o justifice, sa o indreptateasca. Ea tinteste la stabilirea unui anumit tip de relatii umane, definibile si inteligibile pornind de la sensurile lor si de la valorile lor.

Morala, crede Polin, vine mai intai de la altii; ea este primita, suferita, consimtita, eschivata sau refuzata. O etica, fie ca este creatie originala sau re-creatie comprehensiva din inspiratia altcuiva, vine intotdeauna din sine.

In tot cazul, etica si morala privesc relatiile unui individ cu un alt individ sau cu alti indivizi (considerati fiecare pentru el insusi si ca un individ): ele descriu, in termeni de sensuri si valori, infruntarea a doua liberati, libertatea care triumfa si libertatea invinsa, sau acordul lor. Este vorba, asadar, de lupta si colaborare, de confruntare si acord. Aceasta infruntare este fondata pe necesitate: necesitatea unei coexistente sau a unei colaborari intre aceste doua libertati. Fie ca este vorba de morala sau de etica, nu este posibil ca reciprocitatea relatiilor sa nu fie luata in seama, consimtita. In aceasta intalnire, fiecare il considera pe celalat ca fiind capabil de inteligenta, adica de alegere deliberata si intentionata, de libera decizie si de liber comportament in viitor, in fine de angajament si de fidelitate fata de decizia sa. Nu exista etica fara reciprocitate, fara o relatie mutuala de incredere.

Etica este deopotriva intentie creatoare si creatie efectiva, credinta si actiune; in caz contrar, ea nu este o teorie practica, ci o speculatie vana. Ea este un proiect inseparabil de implinirea sa, ceea ce nu vrea sa spuna ca ea este in mod necesar inseparabila de reusita sa. Ceea ce variaza este nu gradul de realizare a unei teorii, ci gradul de elaborare a ansamblului teoriei-practica, devierea sa posibila catre o fabricatie estetica, efuziunea sa in afectiv, in pasional sau punerea sa efectiva in practica.

Elaborarea efectiva nu vrea sa zica eficacitate. Caci eficacitatea s-ar intelege dintr-o reusita la dimensiunea istoriei, pe cand elaborarea efectiva nu priveste decat relatiile individuale, in numar oarecare, iar, la limita, singulara atitudine a unui unic promotor.

Noi, conchide Raymond Polin, estimam ca o etica isi realizeaza cu atat mai bine natura sa cu cat ea tinde sa realizeze un sistem de relatii individuale din care se poate avea o teorie inteligibila (v.op.cit., p.104).

Am insistat mai mult asupra punctului de vedere savant al lui Raymond Polin deoarece acesta incearca sa puna in lumina, atat cat acest lucru este posibil, diferenta si legatura stransa dintre etica si morala, pe de o parte, iar de cealalta parte, sa accentueze caracterul practic (de teorie practica) al eticii. In adevar, chiar atunci cand s-a ilustrat ca parte a filosofiei- si cel mai adesea ca un corolar al acesteia, orice etica s-a vrut a fi nu doar o simpla speculatie, o teorie vida, cum spune Polin, ci o teorie normativa cu valente practice. De la aceasta regula nu pare sa faca exceptie nici chiar etica lui Kant careia i s-a reprosat adesea formalismul, rigorismul, caracterul abstract, utopic etc.

Indiferent, asadar, de eficacitatea ei, orice etica se doreste a fi o teorie practica, un sistem normativ vizand orientarea (ghidarea) si modelarea raporturilor interumane.

In ce priveste etica politica, aceasta, mai mult decat oricare alta, se vrea a fi o “stiinta practica” in sensul pe care il dadea acestei expresii Gustave le Bon atunci cand califica psihologia politica drept o “stiinta practica”.

In ce ne priveste si pentru a simplifica lucrurile vom rezerva termenului de morala sensul de realitate morala, practica morala, relatii morale efective, actiune morala practica, comportament moral, principii, norme de conduita practica, datorii ce se cer implinite in raporturile efective cu ceilalti, cu semenii, in cadrul relatiilor individuale, a relatiilor pe care individul le stabileste, in mod liber, benevol cu diversele grupuri sociale (profesionale, religioase etc.), cu comunitatea din care face parte (cu societatea careia ii apartine) etc; iar termenului de etica sensul de teorie despre morala, dar nu neaparat in sens filosofic, speculativ, ci intr-un sens mai pragmatic, ca “teorie practica” pentru a folosi sintagma lui Raymond Polin.

Cu precizarea ca atunci cand vorbim fie de morala, fie de etica, granitele dintre teorie si practica, dintre descriptiv si prescriptiv, dintre ceea ce este si ceea ce ar trebui sa fie se estompeaza, in anumite situatii, pana la anulare. Cu alte cuvinte, chiar si cele mai speculative sisteme etice contin in ele aceasta aspiratie la realizare, la implinire practica. Exemplul cel mai concludent il ofera Kant care isi autodenumeste etica drept filosofie practica.

Tocmai pentru ca vizeaza raporturi interumane, etica si morala adapostesc aceasta aspiratie de implinire practica. Amandoua-cu toate ca in grade diferite-vizeaza, asadar “ansamblu teorie-practica” un ansamblu dificil, marcat uneori de tensiuni ce par insurmontabile.

Cat priveste termenul de politica, acesta a fost inca si mai controversat. Aproape nu exista manual, handbook, tratat sau orice alta lucrare despre politica, mai mult chiar, aproape nu exista autor preocupat de probleme politice care sa nu fi ambitionat sa formuleze o definitie a politicii. Acest lucru face uneori dificila cercetarea si comunicarea in aria stiintelor politice. De aceea, pentru a simplifica pe cat posibil lucrurile, ne vom opri la cateva definitii care au, cel putin, meritul de a incerca sa fie clare. Prima din aceste definitii o gasim in celebrul dictionar Littré (1870). Potrivit lui Littré, politica este “stiinta guvernarii statelor”.

A doua definitie se afla intr-un dictionar nu mai putin celebru, anume Robert (1962). Aici politica e definita drept: “Arta si practica guvernarii societatilor umane”.

Cum avea sa observe Maurice Duverger, cele doua definitii, la distanta de aproape un secol, fac din guvernare obiectului politicii (v. M. Duverger, *Les deux faces de l'Occident*).

Am putea combina cele doua definitii, de altfel, foarte asemanatoare in esenta si chiar in formulare, concluzionand ca politica este: “stiinta, arta si practica guvernarii societatilor umane”.

Cunoscuta Enciclopedie Blackwell a gandirii politice (ed.rom., Bucuresti, Editura Humanitas, p.575) da politicii urmatoarea definitie, urmata de explicatii: “Politica poate fi definita pe scurt ca fiind procesul prin care un grup de oameni cu opinii si interese initial divergente ajung la decizii colective socotite indeobste ca fiind obligatorii pentru respectivul grup si impuse ca o linie de conduita comuna”.

O definitie excelenta a politicii, poate cea mai simpla, mai esentializata, mai consistenta si, intr-un fel, mai adecvata scopului nostru si demersurilor noastre, o gasim in documentele scolii de la Saint-Cloud, o orientare preocupata de analiza de discurs, in speta de analiza discursului politic.

Cercetatorii de Saint-Cloud, grupati sub “cupola” Laboratorului de Analiza a Textelor Politice considera politica drept “gestionarea vietii colective”, o sintagma pe cat de percutanta pe atat de adecvata pentru intelegerea sensului si a ratiunii de a fi a politicii. Scoala de la Saint-Cloud recunoaste in politica o “putere de organizare a socialului”.

Astfel definita, politica se deschide larg spre relatia ei cu celelalte domenii ale vietii sociale, morala fiind unul dintre acestea. Spre deosebire de alte “definitii” sau “puncte de vedere” care se inspira din viziunea machiavelliana despre politica inteleasa ca sfera autonoma, definitia mai sus invocata are meritul de a situa politica acolo unde isi are locul: in planul vietii sociale inteleasa ca intreg.

In acest sens, sintagma etica politica isi gaseste pe deplin justificarea.

Dar, exista si o alta ratiune, un alt argument care pledeaza in favoarea eticii politice si acesta tine de specificul moralei si al judecatii morale. Astfel, morala nu are un domeniu aparte (particular) de manifestare fiind, prin natura ei, prezenta in toate manifestarile umanului, iar judecata morala are vocatie universala in sensul ca ea se pronunta asupra intregului spectru al actiunii umane (al manifestarii umanului).

Cum remarca filosoful american John Dewey, intemeietorul pragmatismului: “De fapt, morala este la fel de cuprinzatoare ca si actiunile legate de raporturile noastre cu ceilalti”.

“Morala se refera la intregul caracter in ansamblu, iar caracterul in ansamblu este identic cu omul in toate manifestarile si atitudinile lui concrete”.

“Aspectul moral si social al conduitei sunt, in ultima instanta, identice” (*Democratie si educatie*, ed. rom., Bucuresti, EDP, 1972, pp.300,302).

In expresia “etica politica”, termenul politica apare in ipostaza de adjectiv cu valoare de atribut al termenului etica.

Insa, asa cum remarcau sociologii francezi Jean Pierre Col si Jean Pierre Mounier (v. *Pour une sociologie politique*, tome I, Edition de Seuil, 1974) adjectivul politic este ambiguu. Imprecizia conceptului de politica permite astfel toate interpretarile.

E important insa sa intelegem ca: “Nu totul este politic si ca adjectivul politic (a) nu poate fi asociat cu orice”.

Astfel, daca putem vorbi cu deplina indreptatire despre “putere politica”, “instituti politice”, “organizatii politice”(partide politice de ex.), programe politice, oameni politici, nu putem vorbi cu aceeasi indreptatire despre “ploaie politica” sau “ceata politica”, “dulap politic” sau “caine politic”, ca sa folosim exemplele date de sociologii francezi mai sus citati.

Lamuriri, sub acest aspect, ofera *Dictionarul Explicativ al Limbii Romane* (DEX, ed. a II-a, Bucuresti, Editura Univers Enciclopedic, 1998) care consemneaza in dreptul adjectivului “politic”(a), printre altele, urmatoarea conotatie:”Care apartine politicii, care se refera la politica”.

In cazul nostru (in expresia etica politica) ar fi vorba, asadar, de etica-sau acea parte a eticii-care se refera la politica. Facem aceasta precizare pentru a nu se intelege ca prin expresia “etica politica” vrem sa inducem ideea politizarii eticii. Termenul etica isi pastreaza, cu alte cuvinte, sensul chiar atunci cand el apare asociat cu adjectivul “politica”, acesta avand numai rolul de a stabili domeniul de referinta.

Astfel, prin sintagma “etica politica” desemnam acea parte a eticii care se refera la domeniul politic, la viata politica. Este sensul pe care l-ar putea sugera expresia precum “etica vietii politice” sau “etica domeniului politic”. Pentru a nu complica insa lucrurile inutil vom

folosi pe tot parcursul demersurilor noastre expresia utilizata la inceput, anume cea de “etica politica”.

2. Obiectul eticii politice

Cum se stie, nu doar intelesul termenului de etica a fost controversat, disputat, ci si obiectul propriu-zis al eticii ca disciplina. Cu toate acestea, exista in cele mai multe cazuri un fundament comun si anume acela ca scopul (tinta) eticii il reprezinta cautarea binelui.

Astfel, Friederich Paulsen da eticii urmatoarea definitie: “etica este stiinta valorilor care dau vietii valoare absoluta, a normelor si puterilor vointei si actiunii, pe care se sprijina realizarea acestora” (v. *Filosofia neokantiana in texte*, Editura Stiintifica, Buc., 1993, p.139).

Orice teorie completa a vietii morale cuprinde, potrivit lui Paulsen, “atat o teorie a valorilor, cat si o deontologie. La acestea se mai adauga teoria virtutilor, teorie despre puterile vointei si actiunii pe care se sprijina realizarea acestora”. (ibidem).

Chestiunea care se pune, intr-o prima instanta, pentru etician este aceea a binelui suprem.

“Este chestiunea de la care a pornit etica la greci, chestiunea care a preocupat in primul rand reflectia filosofica si in timpurile moderne. Raspunsul dominant este aici si acolo acelasi: binele suprem pentru om, acela spre care este indreptata in cele din urma vointa acestuia, este o viata umana desavarsita, cu alte cuvinte o viata care duce la desfasurarea completa si activitatea tuturor predispozitiilor si fortelor umane, de cele mai multe ori a celor mai inalte, fortele spiritual-morale ale personalitatii rationale. Este raspunsul pe care si eu il consider singurul posibil” (v. op.cit., pp.139-140).

De fapt, considera Poulsen, raspunsul detaliat la intrebarea privind supremul bine duce la teoria valorilor (morale, *Güterlehre*).

La randul sau, G.E.Moore (1873-1958), filolog, logician, etician si filosof englez, ilustrand asa numita “filosofie analitica” considera (in *Principia Ethica*) ca: “Etica este cercetarea generala a ceea ce este bun”.

Plecand de la aceasta definitie, L.Wittgenstein, intr-o conferinta despre etica, pentru a ilustra propriul punct de vedere cu privire la “obiectul eticii”, prezinta un numar de expresii mai mult sau mai putin sinonime, fiecare putand fi substituita definitiei de mai inainte.

<Acum in loc sa spun: “Etica este cercetarea generala a ceea ce este bun “as putea sa spun ca etica este cercetarea a ceea ce este valoros sau a ceea ce este cu adevarat important, sau as putea spune ca etica este cercetarea sensului vietii, sau a ceea ce face ca viata sa merite

sa fie traita, sau a modului corect de a-ti trai viata” (v. Filozoful-Rege? Filozofie, morala si viata publica, editor M. Flonta, Bucuresti, Editura Humanitas, 1992, p.46).

Wittgenstein se indoia ca etica ar putea fi calificata ca stiinta, dar, cu toate acestea, nu ezita sa-i acorde intregul sau credit.

“Etica, afirma el, atata vreme cat izvoraste din dorinta de a spune ceva despre intelesul ultim al vietii, despre binele absolut si valoarea absoluta, nu poate fi stiinta. Dar ea este o dovada a unei tendinte a spiritului uman, pe care eu personal nu pot sa nu o respect profund si pe care nu as ridiculiza-o pentru nimic in lume” (ibid., p.34).

Dar, nu doar filozofia occidentala, ci si filosofii orientali considerau binele ca fiind obiectul propriu-zis al eticii. Este crezul, bunaoara, al lui Vladimir Soloviov (1853-1900).

In conceptia lui Soloviov: “Obiectul propriu-zis al filozofiei morale il constituie conceptul de bine. Obiectivul acestei discipline filozofice, noteaza el, vizeaza clarificarea intregului continut reflexiv al conceptului de bine pe care ni-l ofera ratiunea suscitata de experienta si, corelativ, raspunsul la intrebarea principala pentru noi privind continutul imperativ sau sensul vietii noastre”(Indreptatirea binelui. Filosofia morala; ed.rom., Bucuresti, Editura Humanitas, 1994, p.44).

Daca, prin urmare, etica are drept obiect binele sau binele suprem, mutatis mutandis, obiectul eticii politice ar trebui sa fie cercetarea modului in care acest bine se reflecta si se realizeaza in si prin intermediul actiunii politice (publice).

Acest mod de a privi lucrurile isi gaseste, de altfel, temeiul in opera lui Aristotel (in Etica nicomahica si in Politica).

Desigur pentru Aristotel “binele face obiectul stiintei cu cea mai mare autoritate si cu cea mai mare inalta organizare, iar aceasta se arata a fi politica”. Binele pe care il vizeaza politica “este binele cel mai inalt dintre toate in domeniul vietii practice” (Aristotel nu ezita sa-l numeasca chiar “binele suprem” sau “binele uman prin excelenta”), dar si etica la randul sau, are ca scop binele, cercetarea etica, asa cum s-a ilustrat aceasta, bunaoara, in paginile Eticii nicomahice, fiind considerata de filozoful grec “ca fiind una de natura oarecum politica” (v. Etica nicomahica, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1988, p.8).

Dar, pe de alta parte, Aristotel crede ca “fericirea este binele suprem”, iar la realizarea fericirii concura, fiecare in felul ei, toate stiintele, artele, actiunile care toate “par sa tinda spre un anume bine” (“binele este cel spre care aspira toate”), “binele suprem” fiind, e drept, tinta politicii, adica a “stiintei cu cea mai mare autoritate si cu cea mai inalta organizare”.

“Astfel, etica se varsa in politica, indrumarea spre realizarea vietii desavarsite pentru individ continua si se completeaza in mod necesar in indrumarea spre realizarea statului

perfect, al carui bun sunt cetatenii desavarsit de capabili si de activi, statul in chestiune devenind, prin aceasta chiar, binele supraordonat” (Friedrich Paulsen, *Etica*, in vol. *Filozofia neokantiana in texte*, ed.cit., p.141).

Problema fundamentala a eticii sau filozofiei morale este problema binelui si raului, o problema pe care diversele doctrine filozofice si diferitii autori au trata-o in mod diferit.

In ce priveste etica politica, aceasta cerceteaza raporturile dintre etica, morala si politica in vederea identificarii normelor menite sa sanctioneze comportamentul politic, actiunea politica si, in general, tot ceea ce vizeaza politicul, din perspectiva unui sistem de valori: bine-rau, drept-nedrept (justitie-injustitie), responsabilitate, datorie sau contrarele acestora.

Din perspectiva filozofica este vorba despre un raport foarte complex, multinivelar si multistructural, pe care am incercat sa-l prezentam in cartea noastra: *Dialectica raportului constiinta morala-constiinta politica. O perspectiva filozofica*, Bucuresti, Editura Politica, 1987, (partea a III-a).

Etica politica este insa o disciplina practica, in sensul pe care il dadea cuvântului practic Gustav le Bon atunci cand intelegea psihologia politica drept o “disciplina practica”.

Caraterul practic al eticii politice nu pune insa catusi de putin in discutie preocuparile de ordin teoretic, filozofic ale acesteia. Astfel, una din tintele ei importante este tocmai identificarea si prezentarea paradigmelor etico-politice intelese ca si constructii intelectuale ce definesc si ilustreaza o anumita atitudine fundamentala in problema relatiei dintre morala si politica. Fiind insa legata de un domeniu prin excelenta pragmatic (politica este un domeniu al actiunii practice)-cel al politicii-etica politica aspira, in mod logic, sa devina o deontologie politica, in masura sa orienteze practic actiunea politica si compartamentul oamenilor politici. De aceea, studiul datoriei politice, al normelor vizand comportamentul oamenilor politici reprezinta o parte insemnata, esentiala, am putea spune, a eticii politice.

Studierea valorilor politice sau a valorilor cu dubla valenta, morala si politica, precum si a impactului pe care judecata (aprecierea) morala il are in sfera politicii reprezinta, de asemenea un segment important al cercetarilor vizand domeniul eticii politice.

Intr-un cuvânt, morala fiind, prin natura ei, omniprezenta, iar judecata morala avand caracter universal etica politica, vizeaza, in ultima analiza, intreg domeniul politicului, tot ceea ce desemneaza masculinul politic: un domeniu al vietii sociale complex structurat, un segment al manifestarii umanului, o ipostaza a comportamentului uman (aceea a lui homo politicus).

In concluzie: obiectul eticii politice, domeniul ei de investigare (specific) il reprezinta raportul dintre etica, morala si politica in acceptiunea teoretica si practica, empirica, precum si o serie de aspecte si teme concrete vizand raportul in cauza, cum ar fi, de pilda, problema responsabilitatii in viata politica, problema justitiei, problema drepturilor cetatenilor, problema violentei (a relatiei scop-mijloace), problema coruptiei s.a.

3. **Metoda eticii politice** Etica politica sau ceea ce asezam epistemologic sub aceasta sintagma este departe de a fi o disciplina pe deplin articulata, coerenta. Nu doar ca exista dispute, conjuncturale sau de durata, privind obiectul si metoda sau unele probleme cu caracter mai aplicat, inaintul domeniului circumscris de sintagma etica politica, dar inca nu a fost editat un manual, un handbook sau un tratat pe care sa scrie: ETICA POLITICA.

In ciuda vechimii preocuparilor de etica politica (a se vedea Artaeastra lui Kautylya, Codul lui Manu, in universul cultural hindus, ori preocuparile scolii confucianiste in context chinez) si a importantei pe care problema morala a dobandit-o in prezent, etica politica este departe de a fi tratata ca o disciplina pe deplin inchegata, matura. In consecinta, nici obiectul sau de cercetare, nici metoda sa de investigare nu sunt pe deplin elaborate. Am putea spune chiar ca etica politica se afla inca intr-o faza de “pionierat” sub multe aspecte, ca sa nu spunem intr-o faza de provizorat, de cautari si incertitudini. Intr-un cuvnt, statutul sau epistemologic este departe de a fi elaborat, definitivat.

Fiind, din punct de vedere epistemologic, la inceputul cristalizarii ei ca disciplina relativ de sine statatoare, credibila metodologia eticii politice este departe de a fi pe deplin elaborata. La drept vorbind, e cu neputinta de precizat, cu riguroarea stiintifica reclamata in astfel de situatii, care anume este metoda eticii politice. Lucrurile se pot clarifica, de aceea, numai analitic, indicand si analizand pasii concreti pe care cercetatorul in aria eticii politice poate sa-i faca efectiv pentru circumscrierea domeniului sau de cercetare.

1. Astfel primul pas este identificarea preocuparilor vizand etica politica. Aceste preocupari sunt diseminate, de obicei fie in cadrul sistemelor de gandire filozofica, fie in lucrari de etica (filozofie morala) sau politologie si destul de rar in studii sau lucrari speciale, distincte. Asa stand lucrurile, primul demers pe care cercetatorul in domeniul eticii politice trebuie sa-l faca ar putea fi comparat cu lucrarea pe care o face alina (“metoda alinei”) atunci cand zboara din floare in floare pentru a culege “materia prima” (polenul) din care apoi va produce mierea. Mai exact spus, specialistul in etica politica trebuie mai intai sa incerce sa identifice si sa decanteze preocuparile si reflectiile asupra politicului realizate din perspectiva eticii, parcurgand astfel intreaga

istorie a gândirii filozofice și etico-politice pentru a aduna materialul brut diseminat în diferitele sisteme de gândire filozofice sau în lucrări (demersuri) mai particulare, mai aplicate.

2. Al doilea pas este trierea acestui material, analiza fiecărei contribuții, identificate după “metoda albinei” mai înainte prezentată.
3. Al treilea pas constă în identificarea unor modele de analiză, a unor paradigme etico-politice. Luăm aici cuvântul paradigma în înțelesul pe care i l-a dat, cu privire la științele naturii, Thomas Kuhn, în lucrarea, devenită deja “clasică”, *Structura revoluțiilor științifice* (ed. rom., București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, cap. II-III).

Prin extensie, paradigmele etico-politice ar putea fi definite drept construcții intelectuale oferind modelele de analiză și interpretare ce au exercitat o mare influență în domeniul lor de referință: cel al eticii politice. În acest context, urmează să vorbim, în partea a doua a cursului despre următoarele paradigme clasice: aristotelică, machiaveliană, kantiană, hegeliană și creștină (pentru consultarea acestor paradigme se recomandă consultarea cursului de Etică politică-formă electronică- precum și lucrările de la pozițiile din lista bibliografică), iar în partea a treia despre contribuțiile proprii secolului XX la dezbaterile privind relația dintre politică și etică (gândirea secolului XX fiind mai puțin preocupată de construcții ideatice cu valoare pragmatică și mai mult aplecată spre aspecte concrete, aplicate, paradigmatic, spre abordarea unor teme și probleme particulare, specifice, cum ar fi: problema corupției etc).

4. În fine, al patrulea demers este cel deontologic. Spuneam că etica politică este, în ultima analiză, o disciplină practică ce urmărește elaborarea unor norme, reguli de conduită pentru oameni politici, la limita chiar a unui cod deontologic vizând datoriiile omului politic și exigențele de ordin etic ale profesiei politice.

Astfel, se poate spune că etica politică nu rezeștină o cercetare în sine, pur teoretică, abstractă, că ea are și o țință practică: orientarea, modelarea comportamentului, a atitudinii, a caracterului omului politic, responsabilizarea acestuia asupra rolului său, a viziunii sale ca ființă rațională—morală chemată să servească binele public.

Din punctul acesta de vedere etica politică are un caracter normativ, deontologic. De altfel, etica în ansamblul ei are un caracter normativ. Ea încearcă să răspundă la întrebarea “ce trebuie să fac?”, întrebare inclusă de Kant, fondatorul deontologiei și, am putea spune al eticii politice moderne, în cele patru întrebări fundamentale vizând filozofia și anume: “ce pot să știu?”, “ce trebuie să fac?”, “ce pot să sper?” și “ce este omul?”.

4. Statutul epistemologic a eticii politice

Epistemologia reprezinta teoria cunoasterii stiintifice [in filozofia greaca *epist me* inseamna: 1) cunoastere (adevarata si sintetica opusa lui doxa); corp de cunostinte organizat, stiinta 3) recunoastere teoretica (prin opozitie cu *praktikesi* si *poietike*) v. Francis E. Peters, op.cit., p.92] Fiiind o disciplina in curs de intemeiere, statutul epistemologic al eticii politice sta, inca, din multe puncte de vedere, sub semnul incertitudinii, al ambiguitatii. Astfel, nu doar ca nu sunt riguros delimitate obiectul si metodologia, exigente care fac parte din paradigma clasica a intemeierii si existentei unei discipline stiintifice, dar nu este deloc clar carui domeniu mai larg al cunoasterii sociale ii apartine, de fapt si de drept, disciplina numita etica politica.

Indicam, in cele ce urmeaza, cateva ipoteze de lucru privind statutul epistemologic si aparenta eticii politice.

1.1. Etica politica inteleasa ca o parte (componenta) a eticii in genera, ca extensie si aplicare a principiilor acesteia (intelese ca principii universal valabile) la viata politica. Aceasta ipoteza isi gaseste justificare in afirmatia lui J. Dewey dupa care: “Aspectul moral si social al conduitei sint in ultima instanta, identice”. Ipoteza la care ne referim ofera avantaje si dezavantaje. Principalul avantaj tine de faptul ca politica nu poate fi sustrasa judecatii morale, principiilor si valorilor morale universale.

In revers, dezavantajul consta in aplicarea talle qualle a unor principii care se pot dovedi, in realitate inaplicabile sferei politicului, in care functioneaza alte principii, alte reguli, “alte legi”.

Fenomenologul politic si chiar istoricul sau psihologul politic ar putea usor demonstra ca puterea are “legi si interese care nu sunt neaparat compatibile cu morala. Istoricul Lord Acton, de pilda, nu facea simpla retorica atunci cind afirma ca nimic nu indeparteaza mai mult de morala decit puterea si ca puterea corupe, puterea absoluta corupe in chip absolut. Dimpotriva, erau constatarile unui istoric, pe care, citeva secole mai inainte, le ilustrase Machiavelli insusi in Principele.

Ipoteza dupa care etica politica reprezinta o parte a eticii poate fi indentificata la Platon si mai clar inca la Aristotel. In Etica nicomahica acesta din urma trateaza problemele tinind de etica politica in maniera generala, ca probleme ale eticii in general.

Dar, ginditorul care a ilustrat cel mai transant acest punct de vedere a fost Immanuel Kant (1724-1804)

Potrivit lui Kant, legea morala este o lege universală care poruncește oricărui om, indiferent de ipostază concretă în care se află și indiferent de circumstanțe să acționeze astfel încât maxima voinței sale să poată să devină o lege universală.

Privită în lumina acestui principiu, etica politică ni se releva ca parte a eticii generale care, în viziunea lui Kant, se confunda cu filosofia morala sau cu filosofia practică, domeniu ce răspunde la întrebarea: “Ce trebuie să fac?”, întrebare ce angajează “voința bună” pentru atingerea celui mai înalt grad de moralitate posibilă. Desigur, Kant nu era strain de faptul că politica reală se conforma prea puțin pretențiilor legii morale, imperativului categoric, că, dimpotrivă, experiența politică concretă releva mai curând utilizarea unor maxime machiavelice, precum fae et excusa, si fecisti nega sau divide et impera, dar considera că “zeul hotărârilor moralei nu cedează lui Jupiter (zeul hotărârilor puterii).

“Ca noțiune a tuturor legilor neconditionat poruncitoare, după care noi trebuie să ne conducem”, morala își subordonează întreaga conduită morala a omului, indiferent de ipostază sau de circumstanțele în care se află la un moment dat. Etica sau filosofia practică vizează astfel întregul cîmp al acțiunii umane. Iar, în această perspectivă, ceea ce numim etica politică se topește în substanța eticii generale (a filosofiei morale) ca disciplină universală pliată pe răspunsul la întrebarea mereu prezentă: “Ce trebuie să fac?”.

Înțelegerea eticii politice ca parte sau ca aplicare (dar într-un alt sens decît sugerează expresia applied ethics) a eticii generale în domeniul vieții politice comportă, asemenea tuturor celorlalte ipostaze de lucru, atăvanteaje cât și neajunsuri (dezavantaje).

Principalul avantaj constă în faptul că se evita în acest fel considerarea eticii politice ca o disciplină de sine statatoare care ar aplica domeniului politic (acțiunii politice, comportamentului politic) criterii de evaluare diferite de cele valabile în toate celelalte domenii. Consecința acestei înțelegeri a lucrurilor ar fi o etică legitimatoare care ar acorda omului politic ‘privilegii’ aparte și care ar conduce, in extremis, la concluzia că: “totul este permis” în numele acelei raison d'Etat despre care Ludovic al XIV-lea afirma că este cea dintîi lege a politicii. Astfel încît, dacă perspectiva kantiană asupra eticii este greșită, Machiavelli are dreptate, iar tentativa lui de a elabora o etică a puterii pliată pe alte “legi” este pe deplin justificată.

În ce privește neajunsurile ipotezei în discuție, în afara celor care tin de reproșurile mai vechi aduse eticii kantiene: caracterul abstract, formalismul, rigorismul, spiritul utopic, s-ar mai putea adăuga cele vizînd ignorarea faptului că totuși politica reprezintă o activitate umană, distinctă în aria careia par să fie valabile și să funcționeze alte reguli.

Cu toate acestea, considerarea a ceea ce numim etica politica drept o parte componenta a eticii generale ne ofera sansa- cheia daca doar teoretica in prima instanta- de a “cenzura” politica obligind-o sa se supuna unor valori si norme universale.

1.2. Etica politica inteles ca ca etica aplicata (applied ethics)

Este ipoteza promovata, bunaoara, de Manualul de Etica editat de Peter Singer in seria: Blackwell Companions to Philosophy (A Companion to Ethics) sau de Encyclopédie philosophique universelle.

Astfel A Companion to Ethics (prima editie 1991, neprintat in 1993, 1994, 1995, 1996 si 1997) include un capitol intitulat: Politics and the problem of dirty hands (Politica si problema mainilor murdare) in partea a V-a, destinata in intregime tratarii unor probleme de etica aplicata (applied ethics), alaturi de probleme vizand saracia, mediul, euthanasia, avortul, sexul, relatiile personale (personal relationships); egalitatea, discriminarea si tratamentul preferential, animalele, etica business-ului, crima si pedeapsa, pace si razboi (ultimele doua capitole vizand tot etica politica).

Dupa cum ne informeaza Enciclopedia filozofica universala (v. II. Les Notions philosophiques, Dictionaire, volume dirigé par Sylvain Auroux, tome 1, PUF, f.a., pp. 870-872), nasterea eticii aplicate (applied ethics) este legata , pe de o parte, de miscarile de opinie care au avut loc in anii 60 si 70 privind chestiuni precum avortul, ecologia, euthanasia, decolonizarea, pacea, feminismul etc, iar, pe de alta parte, ea tine de progresele biologiei si alte tehnicilor medicale care au dat nastere unor situatii inedite in istoria umanitatii. Aceste miscari au dat loc la numeroase discutii si argumentari contradictorii care constituie domeniul initial al unei noi reflectii etice. Pentru a o caracteriza, filozofii anglo-saxoni, care sunt la originea sa, au introdus sintagma etica aplicata (applied ethics). Ideea unei etici aplicate se bazeaza pe distinctia dintre teoria etica (numita uneori meta-etica) si etica concreta (substantive ethics) care priveste cazurile particulare (v. op.cit., p. 871).

Sarcina pe care si-o fixeaza etica aplicata deriva, potrivit, aceleiasi surse, din proiectul secular al filozofiei de a inlocui opinia prin analiza rationala.

Existenta eticii aplicate inseamna ca solutia problemei nu va fi lasata in seama teoriilor globale, a opiniilor politice sau religioase, a raporturilor de forte dintre actori, ci ca vor fi filozofi profesionisti care vor dicuta, in mod contradictoriu, conform unor criterii academice, pornind de la studii de caz.

Expresia “etica aplicata” nu este poate cea mai bine aleasa, este de parere Sylvain Auroux, semnatarul articolului dedicat termenului Etica din Enciclopedia filozofica universală. Mai potrivita, dupa parerea lui, ar fi expresia o cazuistica moderna.

Specificitatea acestei cazuistici moderne este de-a inversa raportul dintre general si particular, dintre principii si consecinte prezent in etica traditionala. Prin aceasta, etica aplicata constituie o rasturnare profunda in istoria recenta a filozofiei morale.

Tinta eticii aplicate nu este de a sti daca fundamentul moralitatii actiunii mele este posibilitatea de a universaliza principiul care o ghideaza, ci de a sti daca trebuie omorat, fatul rau format al Doamnei X, daca trebuie condamnat Domnul Y pentru ca fiica sa a murit din cauza unei clitoridectomii rituale intr-un HLM de mahala, daca un medic a comis o greseala grefand un organ fara autorizarea parintilor celui de la care a prelevat respectivul organ etc.

Problemele eticii reale sunt, in aceste situatii, legate de evolutia civilizatiei moderne. Se poate regasi, e drept, o buna parte a materiei vizand etica aplicata si intr-o revista precum Les Temps modernes a lui J.P. Sartre, cu mult inainte de a se naste dezbaterea asupra eticii aplicate, dar un domeniu propriu-zis al eticii aplicate revolutionand gandirea etica este de data relativ recenta si el isi datoreaza in mare masura existenta gandirii anglo-saxone. Si, considera S. Auroux, nu este o intamplare ca notiunea de etica aplicata (applied ethics) s-a nascut in lumea anglo-saxona, in curentul de gandire anglo-saxon, intr-o atmosfera in care deciziile si libertatile individuale sunt esentiale.

Conturarea si recunoasterea unui domeniu al eticii aplicate nu exclude ipso facto existenta si oportunitatea teoriilor etice. Exista, in mod evident, teorii etice precum utilitarismul sau kantianismul, de exemplu; pentru cazuistica moderna, ele nu prezinta insa un veritabil interes decat in masura in care permit obtinerea unor solutii. Validitatea unei teorii etice este astfel testata in maniera in care este sau nu rezolvat cazul particular.

Asa stand lucrurile conchide Sylvain Auroux: “Etica aplicata restituie eticii un principiu de empiricitate pe care ea l-a pierdut sub influenta discutiilor abstracte: o teorie etica ce ar esua in a rezolva problemele de etica aplicata este tot atat de vana si de gaunoasa precum o teorie fizica ce ar fi inapta de a prezice miscarea proiectilelor sau aceea a planetelor. Intr-un univers in care se difuzeaza aceleasi tehnici, este cazul real, empiric, veritabilul element obiectiv al eticii si nu principiile abstracte de analiza, supuse varietatilor traditiilor si culturilor. Probabil ca prin aceasta etica aplicata este in curs de a remodela intreaga reflectie etica. Ea remodeleaza totodata raportul filozofiei cu societatea civila si cu statul. Dezvoltarea

eticii aplicate corespunde unui alt loc al filozofului in societatea civila, nu ca element abstract si universal al separarii si al negativitatii, ci ca membru al comitetelor de etica, consultant in spitale, salariat in scolile de business, etc” (op.cit., p.872).

Un lucru este cert: cercetarile, eseurile etc. subsumabile eticii, in general, eticii politice in special, de pe tot parcursul secolului XX, dar, in mod special din ultimele decenii, evidentiaza o reorientare a eticienilor spre problemele concrete, spre studiile de caz, spre realitatea concreta, empirica, in dauna teoriilor abstract-speculative. Acest fapt nu trebuie insa sa ne conduca la concluzia conform careia teoria etica ar fi un lucru inutil. Dimpotriva, cred ca in putine domenii se ilustreaza si se verifica mai mult adevarul afirmatiei fizicianului Niels Bohr dupa care “cel mai practic lucru este o buna teorie”.

Astfel, nu doar ca o buna teorie etica ne ajuta sa evaluam mai bine situatiile concrete, oferindu-ne criterii valabile de evaluare, dar ea confera eticii politice statutul epistemologic al unei discipline credibile, capabile sa formuleze principii, judecati si concepte generale pornind de la studiul experientei, al realitatii empirice.

1.3. Etica politica inteleasa ca disciplina de sine statatoare

Aceasta ipostaza poate fi dedusa din maniera in care a privit Machiavelli lucrurile in Principele. Ea se bazeaza pe separarea politicii de religie si morala si pe “inventarea” unei etici specific politice, bazate pe alte principii, norme si valori.

Ideea a fost aprig controversata. Astfel, adversarii lui Machiavelli i-au reprosat acestuia o atitudine cinica, machiavellica (in sensul machiavellismului politic) bazata pe formula incriminanta: “Scopul scuza mijloacele”.

Machiavelli pleaca de la ideea ca politica reprezinta o activitate aparte care isi are “legile” ei, regulile ei care nu sunt compatibile cu dezideratele unei etici universale. Plecand de la aceasta ipoteza, el a creat, in Principele, o etica a puterii bazata pe interesul omului politic de prezervare a puterii, de crestere si consolidare a statului.

Impotriva unei atari ipoteze s-a ridicat cu fermitate Kant in eseul Spre pacea eterna.

“Pot asadar, scria el, sa-mi inchipui, ce-i drept, ca un om politic moral, adica unul care considera principiile politicii asa ca ele sa poata sta impreuna cu morala, nu insa un moralist politic, care isi faureste o morala asa cum o gaseste potrivita interesului omului de Stat”.

Este exact ceea ce a facut Machiavelli in capitolele XV-XIX ale Principelui: a imaginat o morala asa cum a gasit-o “potrivita intereselor omului de Stat”.

Pentru Kant, o astfel de morala era, in schimb de neimaginat. Legea morala era o lege universala care nu depindea de circumstante empirice. Dimpotriva, imperativul categoric, in cea mai generala dintre formularile sale ne porunceste sa actionam intotdeauna in asa fel incat maxima vointei noastre sa poata sa devina o lege universala.

Pentru Kant, asadar, nu exista (in sensul ca nu se legitimeaza) o morala specifica politicii. Morala este aceeaasi pentru toti oamenii, indiferent de ipostaza de viata concreta in care acestia se gasesc.

Astfel pentru Kant: “Zeul hotarelor moralei nu cedeaza lui Jupiter (zeul hotarelor puterii)”.

Iar politica (si oamenii politici) ar trebui “sa-si plece genunchii inaintea moralei si a dreptului”

1.4. Etica politica inteleasa ca o disciplina de granita

O ipoteza care aparent ar satisface si pretentiile celor care considera ca activitatea politica este o activitate aparte care reclama criterii specifice de evaluare si pretentiile celor care sustin ca politica nu trebuie sustrasa principiilor si judecatii morale universale (valabile in toate domeniile) ar fi aceea conform careia etica politica reprezinta o disciplina de granita, de confluenta, intre etica si stiinta politica.

Aceasta ipoteza mai prezinta si un alt avantaj: ea lasa deschisa posibilitatea utilizarii cunsotintelor (si metodelor) din ambele domenii, atat din cel al eticii cat si din cel al stiintei politice pentru cristalizarea edificiului eticii politice. Ea poate sa imbine astfel empiricul si teoreticul, pe “este” si “trebuie sa fie”, pe: “Ce pot sa stiu?” cu “Ce trebuie sa fac?”.

In functie de perspectiva din care privim lucrurile, oricare din aceste “ipoteze” (puncte de vedere) poate fi justificata, legitimata, cu avantajele si dezavantajele ei.

Date fiind insa riscurile pe care le incumba in viata politica reala, practica, autonomizarea politicii si- pe cale de consecinta-si a eticii politice ipoteza care considera etica politica drept o disciplina autonoma pare mai putin atragatoare, solutia trebuind sa fie identificata, in acest caz, in celelalte ipoteze sau puncte de vedere.

Am putea considera, de pilda, etica politica drept o parte a eticii generale care studiaza modul in care principiile, valorile, normele etice se aplica in sfera particulara a politicii. Tot asa de bine insa am putea privi etica politica si ca domeniu al eticii aplicate (ceea ce, englezii numesc applied ethics).

În fine, se poate argumenta la fel de bine și punctul de vedere (ipoteza) după care, etica politică este un domeniu interdisciplinar la granița dintre etică și științele (sau știința) politice.

Viitorul va clarifica, poate, lucrurile dând castig de cauză uneia din aceste ipoteze, în funcție de direcțiile în care va evolua cercetarea etico-politică.

Oricum, nimic nu este definitiv transat în domeniul eticii politice, un domeniu care este în curs de cristalizare, dar a cărui relevanță devine pe zi ce trece tot mai vizibilă.

5. Raportul eticii politice cu alte discipline socio-umane

Data fiind particularitatea obiectului eticii (morală este prezentă, cum am văzut, în toate sferele manifestării umanului), aceasta stabilește conexiuni cu toate disciplinele socio-umane. Afirmatia ar putea fi considerată valabilă și în cazul eticii politice în măsura în care aceasta reprezintă o parte a eticii care studiază „aplicarea” principiilor, valorilor și normelor acesteia în politică.

Cu toate acestea există anumite limitări tot astfel cum există conexiuni preferențiale între politică și celelalte discipline socio-umane. Relații privilegiate are etica politică cu filozofia, antropologia (și psihologia), cu fenomenologia politică și cu majoritatea disciplinelor care studiază politică (sociologia politică, istoria politică, psihologia politică etc)

5.1. Relația cu filozofia

Cu filozofia, etica politică are o relație specială. Aceasta (etica politică) s-a născut și s-a dezvoltat până astăzi în sânul filozofiei. Astfel, marile sisteme de gândire precum cel platonician, aristotelic, augustinian, cel al lui Toma d'Aquino, J.-J. Rousseau, Kant, Hegel etc. adapostesc și judecăți referitoare la politică făcute din perspectiva etică.

Sistemele filozofice kantian și hegelian ilustrează, poate, cel mai bine în gândirea modernă această legătură strânsă dintre etica politică și filozofie. Astfel la Kant, filozofia practică și „imperativul categoric” sunt cele care dictează toate comandamentele și în aria filozofiei și eticii politice. Etica politică a lui Kant reprezintă pur și simplu o extrapolare a principiilor filozofice practice în sfera politicii și a dreptului.

În cazul lui Hegel, lucrurile sunt și mai transante. Statul este pur și simplu o întruchipare și o expresie a Ideii Etice. Hegel a ținut foarte mult la unitatea și coerența sistemului sau filozofic, iar etica era un element organic al acestui sistem.

În fine, cu filozofia politică etica politică se află în legături atât de strânse încât uneori este greu, dacă nu cu neputință chiar, să delimităm ce aparține strict filozofiei politice și ce

apartine eticii politice. Poate doar caracterul accentuat normativ al eticii politice o distinge pe aceasta de filozofia politica. Aceasta din urma, asemenea eticii politice, opereaza si ea in campul valorilor, dar perspectiva din care ea priveste si analizeaza lucrurile este una mult mai generala. Pe cand etica politica se doreste a fi o „teorie practica” sau o disciplina normativa ce asprira sa orienteze, sa ghideze actiunile si comportamentele politice in conformitate cu preceptele sale.

5.2. Etica politica si antropologie

Antropologia este stiinta despre om. Termenul a fost folosit pentru prima oara de Magnus Hundt in anul 1501.

Bernard de Mandeville, in Fabula albinelor, a intuit legatura stransa dintre politica si cunoasterea naturii umane.

„Orice politica sanatoasa, ca si toata arta de a guverna se intemeiaza pe de-a-ntregul pe cunoasterea naturii umane”, scria Mandeville.

La randul sau, Spinoza considera ca principiile si fundamentele statului nu rezulta din maximele ratiunii, ci „trebuie sa le deducem pe acestea din natura si din conditia comuna a omenirii” (Tractus politicus).

Cel dintai ganditor care a inteles sa trateze politica si statul pornind de la premise antropologice a fost Aristotel. Astfel, in Politica, el vorbeste despre stat ca despre „comunitatea unor fiinte” caracterizate prin insusiri precum: sociabilitatea (omul e un Politikon Zoon, o fiinta sociabila), capacitatea de a comunica prin grai (vocea articulata este specifica in exclusivitate omului), calitatea, iarasi unica, de fiinta morala (“Asa ca singur el are simtirea binelui si a raului, a dreptului si a nedreptului si a tuturor celorlalte stari morale”).

“Comunitatea unor fiinte cu asemenea insusiri, conchide Aristotel, creeaza familia si statul” (V. Aristotel, Politica, trad. rom. de Elena Bezdechi, pp.5-6).

Principele lui Machiavelli, a doua opera fundamentala intemeietoare dupa Politica lui Aristotel, care a marcat si influentat decisiv si pe un lung interval de timp, politica si gandirea politica este, de asemenea construit pe o premisa antropologica (pe o anumita concepie despre om).

“Oricum i-ai alege, scria Machiavelli, oamenii se vor dovedi totdeauna rai (Principele)

In diferite forme, Machiavelli repeta, intarind astfel aceasta idee. Iata cateva pasaje semnificative:

“Acela care ar voi sa-si proclame oricind si oriunde increderea lui in bine ar fi cu necesitate doborit de ceilalti care sunt in jurul lui si care nu sunt oameni de bine” (Principele, p 93 in vol. Mastile puterii).

“Cat despre oameni se poate spune in general lucrul acesta: ca sunt nerecunoascatori, schimbatori, prefacuti si ascunsi, ca fug de primejdii si sunt lacomi de castig” (ibidem. p. 97). Vorbind despre obligatia morala de a-si tine cuvintul dat, Machiavelli il sfatuieste pe principe sa-si tina sau sa nu-si tina cuvintul dat (“sa-si calce cuvintul sub aparente cinstite”) dupa cum i-o cere interesul statului (interesul egoist de putere) sau circumstantele, dar, in orice caz sa nu-si faca probleme, daca, dintr-un motiv sau altul, este nevoit sa nu-si tina cuvintul.

“Iar daca oameni ar fi cu totii buni perceptul meu n-ar fi bun, dar intrucit sunt rai si nu-si tin cuvintul dat, nici tu nu trebuie sa-l tii fata de ei” (Principele, in vol. cit., p. 100).

Pentru a contracara aceasta rautate umana, omul puterii (principele, puterea) trebuie sa stie sa raspunda raului cu rau in functie de circumstante.

“Asadar, principele care vrea sa-si pastreze puterea va trebui sa invete neaparat sa poata sa nu fie bun si sa stie sa fie sau sa nu fie astfel dupa cum este nevoie “(v. Principele , in vol. cit., p. 93).

Cunoasterea naturii umane reprezinta o premisa pentru stabilirea sarcinilor specifice autoritatii politice si omului politic si in doctrina crestina.

Astfel, in Romani 13:4 apostolul Pavel spune ca dregatorul (omul politic) “este slujitorul lui Dumnezeu pentru binele tau. Dar, daca faci raul, teme-te, caci nu degeaba poarta sabia. El este in slujba lui Dumnezeu ca sa-l razbune si sa-l pedepseasca pe cel ce face raul”

Iar, mai inainte, in capitolul 7 al aceleasi epistole catre Romani, Pavel vorbeste de o propensiune catre rau, de o lege a pacatului, “care este in madularele mele”.

“Gasesc dar in mine legea aceasta: cind vreau sa fac binele, raul este lipit de mine” (Romani 7: 21).

“Caci binele pe care vreau sa-l fac, nu-l fac ci raul pe care nu vreau sa-l fac, iata ce fac” (Romani 7: 19).

Cu toate acestea, inainte de a vorbi despre originea puterii politice, despre supunerea fata de autoritatea politica, despre sarcinile si despre mijloacele autoritatilor politice si ale omului politic, apostolul Pavel face indemnuri precum acesta:

“Nu intoarceti nimanui rau pentru rau. Urmariti ce este bine inaintea tuturor oamenilor”.

“Daca este cu putinta, intrucat atarna de voi, traiti in pace cu toti oameni”

“Nu te lasa biruit de rau, ci biruieste raul prin bine” (Romani 12: 17-18, 21).

Astfel, dacă Machiavelli în Principele, plecând de la premisa ca: “oameni sunt rai”, preconizarea remediuului raului prin rău, învățătura creștină biblică plecând de la o premisa asemănătoare, preconizează remediuul raului prin bine.

Oamenii sunt rai – acest adevăr ni-l revelează chiar experiența- dar Dumnezeu îi poate schimba.

“Acum dar nu este nici o osândire pentru cei ce sunt în Hristos Isus, care nu trăiesc după îndemnurile firii pământești ci după îndemnurile Duhului”

“În adevăr, legea duhului de viață în Hristos Isus, m-a izbăvit de legea păcatului și a morții”.

De reținut că perspectiva antropologică este implicată și în alte doctrine politice precum cele ale iluministilor (fie că este vorba de iluminismul scotian- Scotish Enlightenment, fie de cel continental: francez, german) sau cele ale gânditorilor liberali, ori chiar ale unor scriitori și filosofi precum Thomas Hobbes, J.J. Rousseau, Herbert Spencer, ș.a.

5.3. Etica politică și fenomenologie politică.

Ce este fenomenologia?

<Termenul semnifică studiul “fenomenelor, adică a ceea ce apare conștiinței, a ceea ce este “dat” (Fr. Lyotard, Fenomenologia, București, Humanitas, 1977, p. 6).

Cu această “definiție” sunt de acord majoritatea fenomenologilor. Diferențe notabile apar, în schimb, în modul în care aceștia înțeleg fenomenul ca atare. Astfel între Johannes Lambert care a introdus termenul fenomenologie, în 1764, și Hegel sau E. Husserl, diferențele în înțelegerea fenomenelor sunt uriase.

Cum avea însă să remarcă Paul Ricoeur, fenomenologia nu se sfârșește odată cu Hegel sau cu Husserl. Mai mult chiar, perspectiva fenomenologică se deschide asupra unor fenomene și domenii pe care, bunăoară, E. Husserl, de numele cărui se leagă consacarea termenului de fenomenologie și a metodei fenomenologice ca o direcție majoră de cercetare în filosofia secolului XX, nu le-a avut în vedere.

Fenomenologia politică înseamnă- prin extrapolare- studiul fenomenelor politice.

Perspectiva fenomenologică asupra politicii diferă în mod radical de perspectiva etică.

Astfel, fenomenologul politic încearcă să ne prezinte politica așa cum este ea în realitate. Fenomenologia politică răspunde la întrebare: cum este politica?

În revers, eticianul politic ne prezintă politica așa cum ar fi de dorit să fie (din punctul de vedere al unui set de valori: bine-rău, drept-nedrept etc.) Etica politică răspunde, asadar, la întrebarea: cum ar trebui să fie politica pentru ca ea să servească omul și umanitatea?

Un fenomenolog, avant-la-lettre, al politicii este Machiavelli. Eticianul politicii cel mai relevant in epoca moderna, este Immanuel Kant.

Machiavelli, in Principele, a fost interesat de ceea ce este politica si “puterea” in realitatea istorica. Scopul demersurilor sale era adevarul concret, efectiv al faptelor (verita effectuale della cosa). El a descris politica si puterea asa cum le-a observat in experienta politica nemijlocita (a fost 14 ani seful celei de-a doua Cancelarii a Republicii Florenta si a avut mai multe misiuni diplomatice importante) si asa cum i le-au prezentat marii istorici ai antichitatii greco-latine pe care i-a citit.

La polul opus, Kant era preocupat de cum ar trebui sa fie o politica buna, morala. Pentru el singura politica ce poate fi acceptata este cea care se subordoneaza neconditionat moralei si dreptului.

Kant este constient ca, in realitate, politica se conduce dupa maxime imorale, dar considera, in maniera iluminista, ca situatia se poate schimba.

Pentru filozoful german, singura politica buna, care poate sa slujeasca bine omul si umanitatea, care trebuie privita intotdeauna ca scopuri si niciodata doar ca mijloace, este politica ce se pliaza pe maxime morale.

Prin urmare, etica politica si fenomenologia politica, reprezinta doua perspective opuse aspra politicii. Ele sunt, totodata, complementare si indispensabile in intelegerea a ceea ce se doreste si a ceea ce este (sau cum este) efectiv politica, puterea politica, etc.